

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra české literatury

Bakalářská práce

Narativní analýza románu Jana Němce: Dějiny světla

Narrative analysis of the novel written by Jan Němec: History of light

Jan Zajíček

Vedoucí práce: prof. PhDr. Tomáš Kubiček, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: B ČJ – ZSV

V Praze dne 14. 7. 2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Narativní analýza románu Jana Němce: Dějiny světla. Vypracoval pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. 7. 2016

.....

podpis

Poděkování

Rád bych touto cestou vyjádřila poděkování prof. PhDr. Tomáši Kubíčkovi, Ph.D. za jeho cenné rady a trpělivost při vedení mé bakalářské práce.

.....

podpis

ANOTACE:

Tato bakalářská práce se zaměřuje na narativní analýzu románu Jana Němce Dějiny světla (2013). Bakalářská práce obsahuje úvod, dvě kapitoly a závěr. První kapitola se zabývá analýzou příběhu (příběh, událost, postavy, prostor). Druhá kapitola se zabývá analýzou vyprávění (vyprávění, vypravěč, čas, fokalizace). Tato práce vychází z odborných publikací T.Kubíčka, P.A. Bílka a J. Hrabala, Naratologie a z Teorie literatury pro učitele J.Peterky, čerpá také z časopiseckých recenzí uveřejněných v časopisech Respekt, Tvar, A2 a Psí víno.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Česká próza, narativní analýza, Jan Němec, Dějiny světla.

ANNOTATITON

This bachelor work focuses on narrative analysis of Jan Němec's novel *Dějiny světla* (the History of Light). The bachelor work consists of an introduction, two chapters and a conclusion. The first chapter is about analyzing the story (story, event, characters, space). The second chapter is about the narration (narration, the narrator, time, focalization). This work is based on scholarly publications by T. Kubíček, P. A. Bílek and J. Hrabal, *Naratologie* (Narratology) and *Teorie literatury pro učitele* (the Theory of Literature for teachers). It also draws from reviews published in magazines such as *Respekt*, *Tvar*, *A2* and *Psí víno*.

KEY WORDS

Czech prose, narrative analysis, Jan Němec, History of light

OBSAH

1. Úvod	s. 7
2. Analýza příběhu	s. 8
2.1. Příběh	s. 8
2.2. Událost	s. 11
2.3. Postava	s. 15
2.4. Prostor	s. 24
3. Analýza vyprávění	s. 28
3.1. Vyprávění	s. 28
3.1.1. Pořádek vyprávění	s. 28
3.1.2. Tempo vyprávění	s. 31
3.1.3. Druh řeči	s. 35
3.2. Vypravěč	s. 38
3.3. Čas	s. 46
3.3.1. Čas příběhu	s. 46
3.3.2. Čas vyprávění	s. 50
3.4. Fokalizace	s. 51
3.5. Intermezzo	s. 52
4. Závěr	s. 55

1. Úvod

Cílem této bakalářské práce je narativní analýza knihy Dějiny světla¹ od Jana Němce². Dějiny světla (2013) jsou zatím poslední knihou Jana Němce a zároveň jeho románovou prvotinou. Dílo je specifické svoji vyprávěcí formou i specifickým pojetím vypravěče. Tématem románu je život fotografa Františka Drtikola.

Tato bakalářská práce je rozdělena do čtyř částí. Kromě úvodu a závěru obsahuje dvě praktické kapitoly, do kterých je rozdělena narativní analýza na analýzu příběhu a analýzu vyprávění. Základní metodu, poskytla této práci klasická naratologie

První kapitola je tedy zaměřena na analýzu příběhu. Spolu s příběhem jsou analyzovány klíčové události příběhu, vybrané postavy vystupující v příběhu a prostor, ve kterém se příběh odehrává. S prostorem je také spojena analýza textového rozsahu jednotlivých částí příběhu.

Druhá kapitola je pak zaměřena na analýzu vyprávění. Vyprávění je analyzováno z hlediska pořádku vyprávění, tempa vyprávění a druhu řeči. V této kapitole dále analyzujeme vypravěče příběhu Dějin světla, čas, ve kterém se příběh odehrává, a čas, ve kterém se odehrává akt vyprávění. Dalším tématem je fokalizace, tedy perspektivizace vyprávění. Zvláštní podkapitola v rámci analýzy vyprávění je věnována části intermezza Dějin světla.

¹ Dějiny Světla, román, který po svém vydání v roce 2013 posbíral několik nominací na prestižní české literární ceny. Mediálně nejsledovanější literární cenu, Magnesii literu 2014 v kategorii próza sice neproměnil a pouze u nominace zůstalo také v rámci ceny Josefa Škvoreckého 2014, prvenství si však Dějiny světla připsaly v rámci ceny Česká kniha a román byl oceněn i cenou Evropské unie za literaturu.

² Jan Němec se narodil 21. června 1981 v Brně. Studoval sociologii a religionistiku, pracuje jako redaktor časopisu Host a přednáší na literární akademii Josefa Škvoreckého. Dějiny světla jsou Němcovo románovou prvotinou, předtím vydal ještě povídkový soubor Hra pro čtyři ruce (2009) a debutoval v roce 2007 sbírkou poezie První život.

2. Analýza příběhu

V analýze příběhu Dějin světla se budeme věnovat těmto narativním kategoriím: příběhu, události, postavám a prostoru.

2.1. Příběh

Příběh je předáván čtenáři prostřednictvím vyprávění. „V zásadě můžeme příběh definovat jako osu kauzální a časové organizace dynamických a statických událostí a jejich nositelů (postav), kterou rekonstruuje z narativního textu prostřednictvím odpovědi na otázku: „A co se stalo potom?“³ Jednou z podmínek příběhu je kauzalita (motivace). V Dějinách světla to jsou události od okamžiku hornického neštěstí v Příbrami až po Drtikolův odchod do ústraní na Spořilov.

Kompozičně je příběh Dějin světla rozdělen do šesti částí označených I. – VI., jednoho intermezza, prologu, a epilogu. Všechny části jsou kontinuálně spojeny. Příběh sleduje jedinou dějovou linii, není rozvíjen paralelně. Příběh je složitý, ačkoliv má pouze jednu dominantní dějovou linii, tato dějová linie obsahuje mnoho zápletek. V rámci celého příběhu zřejmě nelze identifikovat jen jednu dominantní a pro příběh klíčovou zápletku. To samé platí také pro vyvrcholení a rozuzlení příběhu. Lze rozpoznat klíčové události příběhu v rámci jednotlivých částí, (I. – VI.) která z těchto událostí je ale vrcholem celého románu, to už jednoznačně určit nelze. Gradace a kontinuita událostí je v některých částech příběhu více či méně oslabována. Mohli bychom proto částečně mluvit o epizodickém příběhu.

³ KUBÍČEK, T., HRABAL, J. A BÍLEK, P. A., 2013. s. 33

Dle použitého časového rámce můžeme příběh identifikovat jako historický, a díky tomu, že v centru příběhu stojí reálná historická postava, postava slavného českého fotografa Františka Drtikola, mohli bychom příběh označit za biografický nebo autentický. Ovšem, příběh Dějin světla není a ani nemá být historickým svědectvím kopírujícím pouze historická fakta a skutečnosti, nýbrž je příběh dotvářen autorovou imaginací a schopností fabule, taktéž reálná postava fotografa Františka Drtikola je transformována do konstruktury postavy literární. Trvání děje příběhu by po vzoru biografických románů mohlo být ohraničeno narozením a úmrtím protagonisty. Němec však zvolil jako začátek příběhu událost hornické katastrofy v Příbrami, kdy Drtikolovi bylo již šest let a končí v přesně nekonkretizovaném čase v době Drtikolova pobytu v ústraní na Spořilově. Nikoliv však Drtikolovou smrtí ani snad náznakem blížící se smrti.

Dle funkce bychom příběh mohli klasifikovat jako zábavný, neboť je velmi dynamický, neztrácí tempo, odvíjí se rychle, střídá slohové postupy a neupadá do stereotypu. Díky historickému rámci a přesahu můžeme příběh klasifikovat i jako poučný.

Incipit příběhu je započat tajemně. Hned první věta odkazuje na událost příbramské důlní katastrofy, o niž však zatím nic nevíme. Tento odkaz hned v úvodu zvýznamňuje událost důlní katastrofy a staví ji do centra celého prologu. Významnost události je podpořena ještě dalším dvojnásobným opakováním úvodní věty incipitu v první části prologu.

„Den předtím, než se to stane, sedíš v hornické chalupě na kraji Příbrami. Na protější straně světnice stojí bílá kredenc s otřískaným nádobím a stará malovaná

almara. Na stěně visí svatý obrázek, požehnaní a dřevěný křížek ze dvou klacíků svázaných rzivým drátkem. Kusy prádla na šňůře natažené nad kamny vypadají spíš jako hadry na vytírání, podlaha by však potřebovala hlavně vyspravit: zpod prken se ozývá šramot myši a dalších tvorů skulin, skryší a koutů. Přes opěradlo židle visí propoceny fárací oblek a přes něj ještě flekatá kožená zástěra.

V incipitu příběhu dominuje popisný slohový postup. Scéna je zasazena do prostoru chudé hornické chalupy na periferii Příbrami. Na první pohled v incipitu upoutá užití druhé gramatické osoby vypravěčem (viz v podkapitole vypravěč).

Rozjezd příběhu v prologu je tedy pozvolný, ale záhy dostane svižný spád a rychle začíná gradovat.

Explicit příběhu končí poklidně. Filozofickým, či spíše meditativním výjevem. Stárnoucí František Drtikol na střeše své spořilovské vily pozoruje oblohu v momentě, kdy nastává pozvolný přelom dne a noci.

„Drcneš do dveří a vyjdeš ven na střechu. Západní horizont je počmáraný šedými a oranžovými šmouhami, slunce zapadá a bledý měsíc už stoupá po obloze. Ach, ta nebeská bář. Rozpažíš ruce, jako bys měl slunce a měsíc svým tělem propojit, a pak pokojně čekáš, až přiletí první. Mluvit s ptáky je – v ráji, v ráji na zemi – to nejmenší.“

Na pozadí scény se objevuje hra světél. Zapadá slunce a vychází měsíc. František je smířený. Konec nenabízí žádné rozuzlení. Příběh končí scénou jedné z Františkových meditací, ale nepůsobí zcela uzavřeně, na druhou stranu, příběh nemá ani ryze otevřený konec. Explicit již nepředznamenává pokračování nějakých dynamických příběhových zvrátů. Autor zřejmě nechtěl natahovat příběh o etapy

z Drtikolova pozdního stáří, a tak je příběh ukončen touto idylickou, meditativní scénou.

2.2. Událost

Událost je jedním z klíčových stavebních prvků pro výstavbu příběhu. Událost je možné rozdělit do dvou oblastí – události jádrové a události satelitní. Klíčové události se dále dělí na události důležité pro vytvoření příběhu a události klíčové pro utváření charakteru postav a prostředí. Podle Wolfa Schmida určuje význam událostí pro příběh pět kritérií:⁴

- 1) stupeň relevance události v rámci příběhu.
- 2) neočekávanost příběhu.
- 3) konsekutiva (účinnost) změny.
- 4) ireverzibilita (nevratnost).
- 5) neopakovatelnost událostí.

Za jádrové události jednotlivých částí příběhu Dějin světla bychom mohli považovat následující události:

Prolog – již zmiňovaná událost příbramské důlní katastrofy. Hlavní událost prologu, tato událost však vytváří především pozadí, atmosféru a prostředí na samotný příběh má jen nepatrný vliv, hlavní postava – malý František Drtikol – je v roli pouhého diváka, pozorovatele, prochází událostí důlní katastrofy pasivně. Dvě události, které utvářejí charakter hlavní postavy a předznamenávají Drtikolovo umělecké a mystické

⁴ Převzato podle KUBÍČEK, T., HRABAL, J. A BÍLEK, P. A., 2013. s. 43

zaujetí, je výroba hliněného panáčka Adama a především setkání s dobrovolným hasičem Augustinem Žlutickým.

I. část – hlavní příběhovou událostí je nástup Františka Drtikola do učení živnostenského fotografa Antonína Mattase, této události předchází jiná, zdánlivě okrajová událost a sice náhodné setkání Františka Drtikola staršího a Antonína Mattase během projížďky na koni. Další významnou událostí je nalezení inzerátu Mnichovské umělecké akademie ve fotografickém časopise a Františkům odjezd do Mnichova na přijímací zkoušky. Pro vývoj a charakteristiku Františka je důležitá událost jeho setkání s první platonicou láskou – violistkou Evou a jeho první, leč nepřímý sexuální zážitek ze zimní strže.

II. část – zde je klíčovou příběhovou událostí setkání Františka s prostitutkou Eleonorou a ukončení mnichovských studií. Mnohem více události v Mnichově osvětlují formování a vývoj charakteru Františka Drtikola. Ať už je to návštěva mnichovské galerie v čele s Rembrandtovým obrazem zmrtvýchvstalého Krista, Františkovy zvláštní sny nebo jeho zisk ocenění pro nejlepšího a nejtalentovanějšího absolventa mnichovské univerzity svého ročníku.

III. část - ve třetí části tvoří osu příběhu několik událostí Františkova přesunu. Nejprve pobyt na vojně, následně otevření ateliéru v Příbrami, potom přestěhování do Prahy, s tím spojený Drtikolův první kariérní a společenský vzestup, a nakonec odjezd vlakem do první světové války. I ve třetí části příběh rozvíjí téma lásky, tentokrát František marně dobývá srdce krásné maturantky Elišky Jánské.

Intermezzo – tato část zvyšuje autenticitu příběhu, neboť příběh je vyprávěn formou reálných dopisů a deníkových zápisů Františka Drtikola z první světové války,

které adresuje Elišce Jánské. City Františka nejsou opěťované, proto se na čtyři roky odmlčí. Válka vnáší tiché intermezzo i do příběhu samotného, návrat příběhu zpět je stimulován Eliščiným dopisem Františkovi, který mu posílá již na konci války a vyprávění příběhu pokračuje Františkovou odpovědí na tento Eliščin dopis.

IV. část – klíčovou událostí příběhu je návrat Františka zpět do Prahy, neshody se spolumajitelem jeho ateliéru, podnikatelem Škardou, což vyvrcholí ve Františkovo osamostatnění, setkání s tanečnicí Ervou a svatba s ní. Pro kariérní vzestup Drtikola má dokreslující význam fotografování prezidenta T.G.Masaryka a pro Drtikolovo spiritualistické smýšlení je zase klíčové jeho setkání s židovským klenotníkem Leopoldem.

V. část – příběh se více rozměňuje do jednotlivých sfér Františkova života – v jeho soukromém životě se mu narodí dcera Ervička, vážně onemocní sestra Máňa, zemře otec a graduji rozpory s jeho manželkou Ervou. V profesním a uměleckém životě zaznamenává strmý vzestup, fotí slavného indického básníka Rabíndranáth Thákura, ilustrátora Jana Zrzavého a vytváří svou nejslavnější uměleckou fotografii - Vlnu. Zároveň stále více tíhne ke spiritualismu a buddhismu a začíná pronikat do pražských spiritualistických kruhů.

VI. část – příběh se dostává do fáze katastrofy. Nikoliv však katastrofy vnímané nutně negativně. Drtikolův milostný život s Ervou sice krachuje a končí rozvodem , nicméně brzy najde oporu ve své učednici Jarce. Taktéž profesní umělecká kariéra Drtikola nabere strmý pád a to paradoxně v době, kdy jsou jeho snímky vystavovány po celé Evropě, Drtikol musí nakonec prodat svůj ateliér a odstěhovat se na periferii na

Spořilov. Naopak stále se zvyšuje Drtikolovo spiritualistické zaujetí, začne sám pořádat setkání spiritualistů a soukromě na těchto setkáních přednášet.

Události tohoto typu příběhu, tedy příběhu z majoritní části tíhnoucímu k biografii, lze těžko hodnotit dle bodu 2) neočekávanost události. Všechny klíčové události jsou očekávané. Jde o čtenářovu znalost/neznalost životopisu reálného Františka Drtikola. Pokud čtenář zná Drtikolův životopis a ví, že jako první ženu pojal Drtikol Ervínu Kupferovou, nelze předpokládat, že krach Drtikolovy Předchozí lásky s Eliškou Jánskou je pro takového čtenáře událost neočekávaná, stejně tak, jako pozdější rozpad Drtikolova prvního manželství. Čtenář bez této znalosti však obě události jako neočekávané vnímat může.

Dle bodu 4) ireverzibilita (nevratnost) lze posoudit všechny události, které nastanou v realitě fikčního světa Dějin světla jako nevratné, včetně protipólů sňatek – rozvod. Jako vratné naopak lze posoudit všechny události, které se odehrávají ve Františkových snech a představách.

Ačkoliv se žádná z událostí dle bodu 5) neopakovatelnost událostí, vyloženě stereotypně neopakuje, mnoho událostí lze vnímat jako variace různých motivů, které v se v události objevují. Události často variují základní lidská témata: téma lásky, téma smrti, téma víry. Tato základní lidská témata jsou v Dějinách světla často doplňována o další téma. O téma světla, ať už světla jako metafory pro poznání, světla jako uměleckého objektu, světla jako nástroje fotografa nebo světla jako jednoho ze základních požadavků pro existenci života na naší planetě.

Všechny události příběhu se nějakým způsobem vztahují k hlavní postavě příběhu, Františkovi Drtikolovi. Příběh jsme označili jako biografický (viz výše),

události, které se nedotkly historického Františka Drtikola nemají v příběhu místo. Události příběhu jsou subjektivně zabarvené, líčí individuální osud jednotlivce. Ačkoliv se v příběhu vyskytují události plošného společenského dopadu - první světová válka – dopad události na společnost je upozaděn, událost jen navozuje historické pozadí a kulisy pro osobní události hlavní postavy. František svádí svůj velký boj o lásku během bídy válečných let.

2.3. Postavy

Hlavní postavou je František Drtikol, nejslavnější český fotograf, skutečná historická postava. Pouze František se vyskytuje ve všech částech příběhu - od prologu až k epilogu. Je středem veškerého hlavního dění. V příběhu se odehrává především to, co má vliv na postavu Františka Drtikola. Ačkoliv se v příběhu vyskytuje několik scén, ve kterých není František přímo přítomen, například vyjíždka Františka Drtikola staršího s Antonínem Mattasem na začátku druhé části nebo taneční vystoupení Ervíny Kupferové v ústavu pro duševně choré na začátku čtvrté části, jsou tyto scény v příběhu přítomny pouze na základě svého vlivu na budoucnost postavy Františka Drtikola.

Františka Drtikola můžeme označit jako kladnou postavu. Je to jediná postava, u které je nám plně odhalena motivace jejího jednání ve fikčním světě. Díky tomuto odhalení můžeme s postavou Františka Drtikola snáze sympatizovat. František prochází ze všech postav největším vývojem. Často je v roli outsidera, nejprve svým nevalným prospěchem na gymnáziu, na studiích v Mnichově svou národní příslušností a s tím spojenou jazykovou bariérou. I později v Praze, už jako zavedený fotograf, je stále outsiderem v osobním milostném životě. Jako outsider působí František i ve společnosti

většího počtu lidí, ať už je mezi přáteli v mnichovských putykách během svých studií nebo na vlastní svatbě ve společnosti divadelních herců. František Drtikol, jako nejslavnější český fotograf, není v příběhu líčen jako extrémně talentovaný nebo extrémně pracovitý. O jeho výtvarném a tvůrčím talentu se letmo mluví již v prologu. „*Tvarování figurek ti jde o něco lépe než Hynkovi, vezmeš do ruky kousek hlíny a v dlaních z něj uděláš váleček, s nímž pak dál pracuješ. Hynkův táta tě občas usměřňuje a už z toho je poznat, že tě bere jako toho schopnějšího, protože po Hynkovi musí pořád něco opravovat a skoro nic mu neříká.*“⁵ Mnohem větší podíl na uměleckém směřování Františka Drtikola má však obyčejná náhoda. Díky náhodnému setkání jeho otce s živnostenským fotografem Antonínem Mattasem na víkendové projížďce, se František stane Mattasovým učněm a díky náhodnému prohlížení fotografického časopisu se dozví o mnichovské fotografické akademii. Nemůžeme ale postavě Františka Drtikola upírat určité charakterové přednosti, které mu v umělecké kariéře pomohly. Od útlého věku je líčen jako zvědavé, vnímavé a k okolnímu světu velmi citlivé dítě s bujnou fantazií. Františkova fantazie se odráží především v jeho snech, mladistvých erotických představách a prvních sexuálních zkušenostech. Jako mladý muž je František Drtikol stále citlivý a vnímavý, a zároveň pokorný a skromný člověk, hledající a toužící po kráse jakožto nejvyšším symbolu pravdy. V Praze se z Františka stává známý a úspěšný fotograf, naopak stále neúspěšný a věčně zklamaný zůstává v osobním milostném životě. V pozdějším věku již není František tolik naivní jako dříve, je zbaven iluzí a touží především po vnitřním poznání, rezignuje na materiální svět (prodává svůj ateliér a přestává provozovat fotografické řemeslo) a plně se obrací k duchovnímu světu.

⁵NĚMEC, J. s. 15

František je tedy postavou velice plastickou, mnohvrstevnou. V textu nemáme k dispozici žádnou přímou charakterizaci této postavy. Františkův charakter musíme konstruovat složitě, skrze Františkovo jednání a chování v určitých událostech a situacích.

Všechny ostatní postavy můžeme považovat za vedlejší. Všechny vedlejší postavy jsou postavy historické. Všechny postavy nějakým způsobem vstoupily do života Františka Drtikola a nějakým způsobem jej ovlivnily, posunuly. Ať už šlo o osobní milostný život – violistka Eva, prostitutka Eleonora, maturantka Eliška nebo tanečnice a pozdější Františkova choť Ervína. Profesní kariérní vzestup – fotograf Antonín Mattas, podnikatel Škarda, prezident Tomáš Garrigue Masaryk, básník Rabíndranáth Thákur. Mystický rozvoj – klenotník Leopold, literát Leopold Procházka, mystik Weinfurter. A samozřejmě rodinná a studentská sféra, kam bychom zařadili postavy Františkových rodičů a sester, kamaráda z dětství Hynka a Františkovy přátele a profesory ze studia v Mnichově.

Dvě, možná tři postavy se zcela vymykají všem ostatním. Všechny předchozí postavy jsou historické reálné postavy, se kterými se historický František Drtikol za svého života skutečně setkal. V příběhu však vystupují dvě postavy, se kterými se František setkává zvláštním způsobem, stírá se zde hranice mezi skutečností a představou, mezi skutečností a výplodem Františkovy fantazie.

Dvě postavy vystupují již v prologu. Během příbramské důlní katastrofy je malý František poprosen umírajícím horníkem, aby vyhledal mezi zmateným davem lidí horníkovu těhotnou manželku, paní Kantůrkovou.

„A v tu chvíli ji spatříš. Vypadá sice trochu starší, než jak bys ženu toho muže čekal, ale možná ji roky přidává jen ten tvrdý výraz a nahrbené držení těla. Každopádně před sebou tlačí velké břicho, zdá se, jako by měla rodit každým dnem, dítě nosí pod srdcem jako závaží, které ji přitahuje k zemi. Nemá žádná prsa a vůbec se celá zdá jakási vyschlá, jako by všechnu svou vláhu již přelila do plodu a sama se stala jen schnoucím obalem, blánou, pláští. Obličej má jako sušenou švestku a oči hluboko zapadlé.“⁶

Zvláštní postava těhotné stařeny se ve vyprávění znovu objevuje v intermezzu. František se o ní zmiňuje v dopise Elišce Jánské. Tato postava tedy nemá kořeny jen v imaginaci Jana Němce, ale pochází již z imaginace historického Františka Drtikola.

„Ale já dnes pozoroval jsem mezi vším tím lidem zvláště jednu stařenu.

Děsivá byla, taková vychrtlá – a představ si, princezno, těhotná.

Sotva se vlekla, dítě nosila pod srdcem jako závaží, které ji přitahovalo k zemi.

Ženská hrbatá, fuj, obličej jak sušená švestka, oči zapadlé...

Všechnu svou vláhu, jako by již přelila do plodu – jako když strom na podzim, než opadá, shazuje semena.

Chodila mezi lidem – někoho hledala – chodila a pátrala – rozhlížela se.

Zíral jsem na ni – takový úkaz – a mrzelo mě, že ji nemohu kreslit.

Později řekl jsem si, že už kdysi jsem ji viděl – tehdy na Březových Horách...“⁷

⁶ NĚMEC, J. s. 25

⁷ NĚMEC, J. s. 250

Jak vidíme, Němec ve svém prvním popisu používá stejná přirovnání, stejný jazyk jaký k vyličení těhotné stařeny využívá v dopise František Drtikol.

Po třetí a naposledy se stařena objevuje v páté části. Teprve při třetím setkání, se nám odhaluje jako nereálná, jako pouhý výplod Františkovy představivosti, doprovázena další bytostí z říše zemřelých – psem Punt'ou. Teprve teď můžeme význam a roli této postavy interpretovat jako spodobnění příznačné Smrtky. Symbolicky na to odkazuje i její držení těla, v textu přirovnávané k písmenu S.

„Konečně máš dost čas prohlédnout si ji zblízka. Přistoupila do vlaku zastávku před Příbramí a posadila se naproti tobě. Stará venkovská žena s šátkem kolem hlavy, černě oděná. Obličej jak sušená švestka, zapadlé oči, v nichž úzkost a naděje. Nebýt toho vypouklého břicha, člověk by řekl, že cestuje nalehko – žádná nůše, žádný košík s vajíčky, ani taška se staženým králíkem. Nemá žádná prsa, zato záda ohnutá, a to břicho vystrkuje tak, že se jí sukně ve předu zvedá vysoko nad kotníky, kdežto vzadu ji má úplně rozedranou, jak ji vláčí po zemi. Celé její tělo s těmi ohnutými zády a vystrčeným břichem připomíná písmeno S.

Dobře si ji pamatuješ už z dětství. Během důlní katastrofy jsi ji na nádvoří Anenského dolu poslal za oním mužem upoutaným na venkovním lůžku, v domnění, že je to jeho těhotná žena paní Zázvůrková. A podruhé jsi ji spatřil za války, mezi ženami, které do Benešova přicházely za svými odvedenými muži, než je odveleli na frontu, aby se už nevrátili. Tehdy jsi měl chuť alespoň si ji načrtnout, ale příliš rychle se ti vždy ztratila z dohledu.

Viděl jsi ji jen dvakrát, ale to člověku stačí, aby ji potřetí bezpečně poznal.“

...

„V tu chvíli ji opět spatříš. Těhotná stařena sedí v rohu místnosti, má zavřené oči a pomalu si hladí vypouklé břicho. Odpočívá, odpočívá... ..těhotná stařena s nadzvedne sukni, aby si ji nepřišlápla a přišourá se blíž. Hodnej pejsek, pohladí Puntu mezi našpicovanými ušima. Pak pod peřinou najde druhou tatínkovu ruku.

Ucítíš, že jste přes otcovo tělo spojeni, a poděsíš se.

Těhotná stařena se na tebe podívá a pokrčí rameny. Pak se skloní k tatínkovi, který, zdá se, již nevnímá.

Víš, jak už mě z tebe bolí záda, můj maličký? šeptá mu.

V tu chvíli se Puntů nervózně zavrtí a pak zavyje, jako by právě na strop světnice vyšel zářící úplněk. Zůstanete s matkou sami.“

Druhou tajemnou postavou, která vystupuje již v prologu, je dobrovolný hasič Augustin Žlutický. Malý František potkává Augustina na mezi, když chce kreslit výjev z právě se dějící důlní katastrofy. Augustin Františka požádá, aby mu obrázek zanesl. Na setkání by zdánlivě nebylo nic podivného. Když však František o týden později obrázek Augustinovi přinese, dozvídáme se od Augustinovy matky, že v době onoho prvního setkání s Františkem byl Augustin již mrtvý.

Jako postava už později Augustin v příběhu nevystupuje. Objevuje se spíše jako vzpomínka, Františkova představa, stává se z něj jakýsi Františkův osobní patron, na kterého se František obrací v krušných chvílích, třeba když se rozhoduje o studiu fotografie v Mnichově.

Třetí postavou, která v sobě tematizuje tajemství a překračuje hranici reálného, je postava plaché dívky, Františkovy fotografické modelky – Sofie.

„Sofie tě vzrušuje. Je průzračná a zároveň tajemná: je tajemná svou průzračností, která umožňuje hledět hluboko do jejího nitra.“⁸

Sofii František fotografuje jako obnaženého ženského Krista. Je to silně kontroverzní a tabu překračující moment. Nejde tu pouze o čisté umění. František prožívá silný mystický zážitek, který splyne ve stejně silný sexuální zážitek a obě sféry, mystická a sexuální, se protnou. František tento akt přiléhavě označí jako: *„uléhání do živých.“⁹*

Znovu se František se Sofií setkává náhodou, během jedné spiritualistické přednášky. Setkání je to nedůležité, do příběhu zasazené pouze proto, aby Sofie mohla Františka brzy vyhledat a setkat se s ním v příběhu potřetí.

„Sama přijde, jednoho večera zazvoní u dveří.

Chtěla bych to zažít ještě jednou, říká.

Vyrušila tě od psaní dalších poznámek o fotografii, přímo od rozepsané věty: Světlo se dotkne věci a dovede –. S tužkou v ruce říkáš: Vy?

Já...

Uvědomuješ si, že Sofie se ve tvém životě zjevuje spíš jako představa než jako skutečná žena z masa a kostí. Svým ustrojením jako by náležela ke stejnému řádu bytostí jako Augustin Žlutický nebo těhotná stařena. Hranice mezi vnějším a vnitřním pro ně

⁸ NĚMEC, J. s. 231

⁹ Tamtéž. s. 234

mnoho neznamená, přestupují z jednoho do druhého a nikde nejsou tak úplně doma, anebo jsou naopak vzácnými obojživelníky.

Co bys chtěla zažít ještě jednou? Ukřižování?

Ne, to potom.

Zmrtvýchvstání? pokusíš se o vtip.

Pokud tomu říkáte takhle...

Přesněji by se to dalo nazvat opačně...

Uléhání do živých? Tak jste to nazval už tehdy... “¹⁰

Během tohoto prvního setkání po letech se Františkovi i Sofii povede intenzivní mysticko-sexuální zážitek prožít znovu. Následují proto další, tentokrát již zcela účelové schůzky. Jelikož však pozbývají spontánnost a neočekávanost schůzky první, končí tyto další schůzky zklamáním. Velice záhy se proto Sofie rozhodne, že již znovu na smluvené místo ve smluveném čase nedorazí. František, který nemá žádné Sofiini osobní informace, tak svou múzu opět ztrácí.

Kromě trojice postav popsaných výše věnujme pozornost ještě jedné čtyřčlenné skupině postav, které v příběhu zaujímají stejnou roli a plní stejnou funkci – tematizují lásku v životě Františka Drtikola.

Tyto čtyři dívky, do kterých se František postupně zamiloval, tvoří vzájemně jakýsi propletený čtverec vztahů. Dívky bychom mohli rozdělit na dvě dvojice, Evu + Elišku a Eleonoru + Ervu. V rámci dvojice jsou si dívky vlastnostmi a charakterem podobné. Nevinná a plachá Eva spolu s naivní a do sebe zahleděnou Eliškou ztělesňují

¹⁰ NĚMEC, J. s. 417

lásku platonickou, lásku věčně avšak neúspěšně dobývanou, lásku značně idealizovanou. Naopak svérázná a sebevědomá Eleonora spolu se stejně sebevědomou a impulzivní Ervou představují lásku smyslnou, tělesnou a erotickou. Lásku, kterou lze dobýt, ale nelze ji udržet. Vztah mezi těmito dvěma dvojicemi, jak můžeme vidět, je pak vztahem jakési opozice. Máme zde téma lásky, rozvíjené do dvou základních podob – lásky platonické a lásky smyslné. Každou z těchto podob pak v příběhu rozvíjejí a variují dvě ženské postavy.

Nakonec všechny Františkovy lásky, ve kterých hledal nejenom partnerskou lásku ale také uměleckou inspiraci, končí nešťastně a pouze láska k tanečnici Ervině Kupfelové je alespoň na chvíli naplněna.

„Myslíš na ženy svého života a dochází ti, že skutečnost vždy podléhala tvým představám . A v těch představách vlastně vždy existovaly jen dva typy žen. Eva i Eleonora jako by byly jen stínem vrženým z budoucnosti, stínem Elišky a Ervy, jakousi přípravou na ně, přeludováním osudu. Jedna dvojice éterická a čistá, violistka Eva a princezna Eliška, takové ženy jsi dokázal milovat z celého srdce, ale nedokázal ses jich dotknout. A druhá dvojice nebezpečná a neovladatelná, kněžky fyzické lásky, které usilují o hlavu zasvěcence. Jenže Eliška i Erva byly zas jen dvěma tvářemi tvé vlastní představy, dalšími dvěma stíny, vrženými z kdovíjaké hlubiny, z kdovíjaké laterny magiky, kde se Panna Sofia objímá s děvkou babylonskou.“¹¹

V příběhu dále vystupuje mnoho vedlejších postav. Žádnou z postav však nelze klasifikovat jako postavu ryze zápornou, což ovšem neznamená, že jsou všechny postavy kladné. Více než vztah kladnosti a zápornosti postav se do popředí dostává

¹¹ NĚMEC, J. s. 388

vztah sympatie a antipatie. Toto hodnocení a nahlížení na postavy je samozřejmě individuální záležitost každého jednotlivého čtenáře, přesto se však pokusíme vytipovat mezi postavami Dějin světla ty postavy, u nichž považujeme za nejpravděpodobnější, že dokáží vzbudit antipatii čtenáře.

Jako postavy, k nimž čtenář může pociťovat určitou antipatii, bychom mohli označit postavu živnostenského fotografa Antonína Mattase z první části příběhu, Antonín Mattas vystupuje jako nabubřelý, nafoukaný a Františkovým otcem a později i Františkem samotným pohrdající snob. Dále postavu podnikatele Škardy ze třetí části příběhu, který Františka v době války okrade o podíl z vydělaných peněz a v poválečné době se přiživuje na talentu a fotografickém umění Františka Drtikola. A do třetice bychom jako o antipatické mohli uvažovat o postavě mystika Weinfurtera z části páté, který působí příliš přemoudře, nafoukaně a egocentricky. Zdaleka nejvýraznější pocity antipatie či sympatie však budou probouzet již zmiňované postavy Drtikolových lásek. Už proto, že sám Drtikol, jako protagonista románu, zaujímá k těmto postavám nejsilnější vztah a vypravěč věnuje jejich charakterizaci a vylíčení více pozornosti než ostatním vedlejším postavám.

2.4. Prostor

Prostor, ve kterém se příběh odehrává, tedy prostor vyprávěného světa, je velmi rozmanitý.

Hned prolog je plný drobných mikroprostorů, chudý hornický domek, školní třída, krámk Františkova otce, okolí důlních šachet, kaple Svaté Hory. Vše zasazeno do makroprostoru hornické Příbrami, která tvoří celý Františkův dětský svět.

V první a třetí části příběhu je dějištěm hornické maloměsto prolezlé skrz na skrz konzervativními společenskými konvencemi a dobovou morálkou Rakousko-Uherského mocnářství. Ukazuje se tu nemožnost Františkova uměleckého růstu. Maloměstská Příbram mu nemůže nabídnout téměř žádnou modelku pro focení aktů. Zároveň je však jeho rodné město plné malých intimních a stísněných prostorů, které slouží jako kulisy k jednotlivým scénám a událostem příběhu, ať už jde o krámk se smíšeným zbožím Františkova otce, chudou hornickou chaloupku Františkova kamaráda Hynka, temné chodby příbramských dolů, mystické prostory barokní Svaté hory, tajemnou strž v lese za městem, příbramské městské lázně, nebo Mattasův skromný tuctový ateliér.

V druhé části příběhu se děj odehrává v prostoru pokrokového Mnichova, v tavných univerzitních ateliérech, v impozantních mnichovských galeriích, ale i ve špinavých studentských putykách, ve kterých vládne přátelská svobodomyšlná atmosféra. František si i v Mnichově udržuje vztah s lyrickým prostorem přírody, do které z Mnichova často ujíždí na vypůjčeném kole.

Ve třetí části příběhu, se František vrací z pokrokové Mnichova zpět do zapadlého prostoru maloměsta, počáteční neúspěchy a nízký počet zákazníků záhy Františka donutí odejít za štěstím do Prahy.

V předválečné i poválečné Praze ožívá prostor kaváren, dobových uměleckých a politických diskuzí, prostor tajemné Meyrinkovy Prahy, která bude pomalu umírat, utiskována technologickým rozmachem a požadavky moderní architektury, však také první fotografický projekt nově vzniklého ateliéru Drtikol a spol. využije této nostalgie po mizící staré Praze a nastartuje Drtikolovu profesní kariéru.

V částech následujících po intermezzu se již prostor, ve kterém se příběh odehrává, příliš nemění. Dominantním prostorem je stále Praha a v ní umístěné menší prostory – fotografický ateliér, národní divadlo, kavárny, klenotníkův byt, místnosti, ve kterých se konají přednášky o mystice. Výjimečně navštívíme prostory v Příbrami, například když František na Vánoce navštíví rodiče. Zcela novým prostorem je prostor sanatoria, ve kterém dožívá Františkova sestra Máňa. Za zmínku stojí ještě otevřený prostor Františkovy pěší pouti z Prahy až do Příbrami na Svatou horu.

Děj epilogu se odehrává v prostoru Františkovy spořilovské vily a přilehlého spořilovského okolí.

Pod pojem „prostor“ můžeme zařadit také stránkový rozsah textu. Přesnější by samozřejmě bylo pracovat s nižšími textovými jednotkami, ať už se slovy nebo nejlépe spočítat jednotlivé textové znaky. Pro potřeby této práce však považujeme za zcela dostačující vycházet ze stránkového rozpětí textu.

Jednotlivé části románu Dějiny světla, zabírají dle počtu stran následující prostor:

Prolog – 35 stran (str. 13 až str. 48)

I. část – 54 stran (str. 53 až str. 107)

II. část – 54 stran (str. 111 až str. 165)

III. část – 70 stran (str. 169 až str. 239)

Intermezzo – 23 stran (str. 243 až str. 266)

IV. část – 60 stran (str. 273 až str. 333)

V. část – 55 stran (str. 337 až str. 392)

VI. část – 56 stran (str. 397 až str. 453)

Epilog – 4 strany (str. 457 až str. 461)¹²

Prolog je mírně rozsáhlejší než bývá obvyklé, ve srovnání s epilogem vidíme, že vstup do románu je mnohem delší než jeho závěr. Prolog tedy bude významově mnohem více zatíženou částí.

Zbylé části jsou svoji délkou srovnatelné. Mírnou odchylku tvoří pouze III. část. Ve III. části jsou líčeny události od Františkova návratu z Mnichova až po jeho narukování do první světové války. František v této části zažívá léta nezdaru v rodné Příbrami, počáteční neúspěchy v Praze ale i první kariérní vzestup a vybudování úspěšného pražského ateliéru. Vzhledem k tomuto rozpětí a lýčení počátečních trampot a úspěchů hned ve dvou městech – v Příbrami a v Praze – je zcela na místě, že právě tato část dostala v románu nejvíce prostoru.

¹² Stránkové údaje vychází z 2. vydání románu Dějiny světla, počet stran se oproti 1. vydání v některých částech (intermezzo, epilog) mírně liší.

3. Analýza vyprávění

V analýze vyprávění Dějin světla se budeme věnovat následujícím kategoriím: Vyprávění, vypravěči, času a fokalizaci.

3.1. Vyprávění

V rámci analýzy vyprávění se zaměříme na tyto aspekty vyprávění: pořádek vyprávění tempo vyprávění a druh řeči.

3.1.1. Pořádek Vyprávění

Vyprávění využívá především chronologický postup. Události jsou vyprávěny postupně od dětství a mládí hlavního hrdiny až k jeho stáří. Vyprávění tedy postupuje stejně jako linie příběhu.

Ve vyprávění Dějin světla však můžeme nalézt také prvky retrospekce a to hned v prologu, když se malý František Drtikol od matky Augustina Žlutického dozvídá o Augustinově smrti.

Retrospektivní rys vyprávění vykazuje také scéna, kdy si František vzpomene na jednu opakující se událost z jeho dětství. Tato vzpomínka je zajímavá také tím, že jde o scénu, ve které je postava Františka Drtikola zachycena v nejnižším věku, dokonce v nižším než jaký je věk Františka v prologu.

„Mohlo ti být nějakých šest let, když tě matka začala posílat do sklepa pro brambory. Chodil jsi tam nerad, znamenalo to vzít si svíci a sejít v šeru deset křivých schodů. Na špinavých stěnách se držely pavučiny, ulpívaly na rukou, když jsi zavrával. Ve sklepě to podivně páchlo, držela se tam vlhkost a hniloba, jimž neušly ani ty brambory, takže někdy ti v ruce zůstal jen nechutný maz. A přesto se v tom sklepě

dělo něco zvláštního, co tě několikrát přimělo zdržet se déle, než bylo nutné. Brambory ležely na hromadě u stěny, v níž byl průduch vedoucí ven na dvůr. Za jasných dnů tím průduchem dopadalo zbytkové množství světla, takřka nezřetelná skvrna. Ale klíčky starých brambor o tom dobře věděly: ty, které ležely v blízkosti šachty, neomylně vyrazily, dlouzí bílí červi se plazily po podlaze a kolem stěny a hnali se za světlem. Některé klíčky pomřely v polovině cesty, když už je stará hlíza nedokázala vyživovat, ale jiné se dostaly až dovnitř do průduchu, který jimi časem zcela obrostl. Byl snad dva metry dlouhý, takže žádný červ svou cestu ke světlu nemohl dokončit, ale to tě netrápilo. Dřepěl si před hromadou brambor a nahlížel dovnitř toho tunelu, kam se asi všechny ty klíčky ženou. Bylo v tom něco děsivého, v tom jejich slepém usilování za světlem, ale nemohl ses od toho odtrhnout. Až starostlivý matčin hlas tě přivolal zpět nahoru.

*Nedávno sis na to vzpomněl – připadáš si zde v temné komoře jako ta nahnílá brambora ve sklepě. Celý obrůstáš klíčky a hledáš každou příležitost, aby ses dostal na dvůr nebo alespoň do kopírny.*¹³

Scéna zachycuje obyčejný výjev z Františkova dětského světa, z jeho dětské fascinace a dětského uvažování o světě. V momentě, kdy ale tuto dětskou představu spojí František Drtikol se svojí učňovskou přítomností, získává scéna symbolický význam. Ne pouze brambory se ženou temným tunelem za světlem. Stejný pohyb bude vykazovat i František, nejprve ve své honbě za uměním a krásou, coby nejvyšším symbolem pravdy, později za světlem pravdy v podobě obratu k duchovnímu aspektu života, k mystice a k buddhistickým meditacím.

¹³ NĚMEC, J. s. 81

Jedna z vedlejších postav, s níž je v románu snad nejvíce spojeno retrospektivní vyprávění, je postava Františkova spolužáka z Mnichova – snílka Martina Oppenheimera.

Martin nejprve na cestě do Mnichova, během návratu zpět ze zimních svátků, vypráví Františkovi příběh svého dědy. Líčí jej jako fantastickou odysseu na hranici uvěřitelnosti. Celý tento příběh Martinova děda je však smyšlený, což důvěřivého Františka popudí.

Znovu se s Martinem setkává ve čtvrté části příběhu. Po letech jej Martin vyhledá v Praze a vypráví Františkovi druhý, velice podobný, fantastický až neuvěřitelný příběh. Tentokrát je to Martinův vlastní příběh z jeho zážitků z orientu z první světové války. František je k jeho vyprávění skeptický. Martin si však tentokrát nic nevymýšlí a své vyprávění zakončuje slovy: „*Je to tak, Franzi, dávej si pozor, člověku se jednoho dne vyplní všechno, co si vymyslí. A ty si taky snílek, ne?*“¹⁴

Pro oba Martinovy příběhy a jeho způsob vyprávění, je pak typický princip sumarizace, který umožňuje zachytit velký časový úsek na relativně malém textovém prostoru.

Vyprávění sleduje primárně jednu hlavní dějovou linii, linii příběhu. Minimálně ve dvou situacích však vyprávění odbíhá a zobrazuje scény, které se vymykají hlavní linii příběhu, neboť nám z vyprávění na čas mizí postava hlavního hrdiny Františka Drtikola. Tyto odbočky vyprávění do příběhové periferie jsou tedy vyprávěním paralelních událostí.

¹⁴ Tamtéž. s. 328

Jde o vyprávění ze začátku druhé části, o scénu, která již byla zmíněna (viz výše), vyjíždka Františka Drtikola staršího na koni a o vyprávění ze začátku čtvrté části, kdy je vyprávěna událost, v jejímž centru je taneční vystoupení Erviny Kupferové v ústavu pro duševně choré.

3.1.2. Tempo vyprávění

Dle kontextu a odvíjení příběhu, využívá vyprávění jak principu retardace, tak principu akcelerace. Velice časté jsou narativní mezery, jak mezi jednotlivými částmi knihy, tak i v rámci jedné části mezi jednotlivými epizodami.

Prolog začíná i končí v době dětství Františka Drtikola.

V první části je František již studentem kvarty na příbramském gymnáziu, první část pak končí v době, kdy je František vyučen a chystá se po prázdninách na studia v Mnichově.

Druhá část začíná rovnou jednou z přednášek na Mnichovské univerzitě a končí Františkovým absolvováním mnichovských studií.

Třetí část počíná Františkovou vojenskou službou v Benešově a končí odjezdem vlaku do první světové války.

Čtvrtá část začíná Františkovým návratem do jeho pražského ateliéru a končí svatbou s tanečnicí Ervínou Kupferovou.

Pátá část začíná informacemi o Ervínině těhotenství a končí smrtí Františkova otce.

Šestá část začíná Františkovou meditací a končí jeho stěhováním na Spořilov.

Epilog pak tvoří jediná epizoda popisující Františkův život v ústraní.

Jak můžeme vidět, narativní pauzy přicházejí nejčastěji ve chvílích velkých cest, změn prostředí. Vrhají čtenáře vždy rovnou do středu dění, kdy už je František v prostředí zabydlen a vyprávění nemusí sledovat jeho postupné seznamování se s kde čím. Zajímavé události, které se na časové ose staly během narativní pauzy, jsou vyprávěny zpětně, často ve stylizaci vzpomínky:

„Na okamžik zavřeš oči: konečně jsi doma.

Zdá se, že tentokrát už se válka opravdu chýlí ke konci. Po všech zklamáních nadějí na mír se tomu zdráháš věřit, po těch nekonečných letech strávených šikováním dalších a dalších rekrutů, nikoliv pro císaře Františka Josefa, ale pro císařovnu Smrt. Nejdřív Benešov, tam jsi to ještě poznával, ale pak maďarská Békéscsaba, pár dalších štací a nakonec rakouský Hartberg... Ale všude to vlastně bylo totéž, stejný režim, stejné úkoly, stejná marnost, jenom vždy o stupeň horší, jak se to vše táhlo dál a dál. Až teď jsi dostal na týden volno, kdoví co to s tebou udělá.“

Tyto vzpomínky mají obvykle podobu sumarizace a stejně jako narativní pauzy slouží ke zrychlení vyprávění.

Naopak opačnou tendenci vyprávění, jeho retardaci, můžeme nejvýrazněji pozorovat ve chvílích, kdy vyprávění přebere podobu dramatu – a to včetně scénických poznámek.

„Právě čteme něco neuvěřitelně napínavého, říká Ema.

Matka: Nějaký román?

Ema: Dobrodružný příběh, který ocenila francouzská akademie.

Bába: Co to je?

Ema: Asi nějaký podpůrný spolek.

Otec: Francouzská akademie je spolek největších tamních učenců.

Matka: A jak se to tedy jmenuje?

Ty (ukazuješ titulní list): Dvacet tisíc mil pod mořem.

Bába (pokřičuje se): Tak hluboko?

Ty: Ale už jsme u jedenácté kapitoly.

Ema: Odehrává se to na ponorce.

Máňa: Co to je?

Ty: Loď pod Vodou.

Bába: Potopila se?

Ema: Ne, je vyrobena tak, aby mohla plout pod vodou a vynořila se, jak kapitán poručí.

Otec: Tak už konečně začni.

Kapitán Nemo povstal. Šel jsem za ním přes komnatu první a dvojnásobnými dveřmi vstoupili jsme do jiné, též tak velké.“

Máňa: tahle várka jde nák ztuha, co? A taky ty husy předtím mohli nahnat do vody...

Byla to bibliotéka. Vysoké skříně z černého dřeva měly měděné okrasy, široké příhrady se stejně vázanými knihami. Skříně ty stály do kola podle stěn. Mezi nimi byly měkké pohovky a potažené hnědou koží...

„Kapitáne,“ pravil jsem svému hospodáři, „totě knihovna, která by dělala čest ne jednomu paláci na pevnině a je mi s podivením opravdu, pomyslím-li, že vás může provázeti na dno mořské.“

Bába: Bála bych se, že se stránky vlhkem pokrouť.

Ema: Ponorka je vodotěsná.

Bába: To je dobře, ale jen jestli tam má breviář.

„Kde se najde většího ticha, větší samoty, pane profesore?“ odpověděl kapitán Nemo. „Máte-li pak ve vašem kabinetě při Museu také tolik úplného klidu?“

„Nemám, pane, proti vašemu je velmi bídný. Vy tu máte šest nebo sedm tisíc svazků...“

Otec: Autor má sklon přehánět.

„Dvanácte tisíc, pane Aronaxi.“

Otec: No!“

Čtení pár odstavců z románu Dvacet tisíc mil pod mořem, je ve vyprávění na prostoru třech stran textu. Tato kratičká událost je použitým stylem vyprávění natahována. Natažení je způsobeno také tím, že se v jednom místě ocitlo mnoho postav románu Dějiny světla (František, Otec, Matka, Bába, Ema, Máňa) a všem z nich se autor rozhodl dát prostor, aby se v téhle scéně objevily v příběhu. Přičemž vstup žádné z těchto postav není vůbec důležitý, je to pouhá výplň, pro příběh zcela zbytečné komentáře a prupovídky.

Celá scéna však věrně navozuje běžnou atmosféru rodinného kruhu na přelomu minulého století. Použitý způsob vyprávění – forma dramatu – text oživuje a

v neposlední řadě také slouží k dokonalé orientaci čtenáře v promluvách jednotlivých postav.

Kromě šestice postav výše zmíněných vystupuje v tomto úryvku ještě dvojice postav z románu *Dvacet tisíc mil pod mořem* – kapitán Nemo a profesor Aronax. Jenom promluvy této dvojice mají v textu podobu přímé řeči, ačkoliv jejich přímá řeč je pouze zprostředkována skrze čtení Františka ostatním postavám v místnosti.

Výrazným prostředkem, který také odlišuje pásmo postav *Dějin světla* od pásma postav *Dvacet tisíc mil pod mořem*, je jazyk. A to jak na úrovni lexika, tak na úrovni syntaxe. Jazyk *Dvacet tisíc mil pod mořem* je archaičtější, působí vznešenějším a impozantnějším dojmem. Jazyk *Dějin světla*, minimálně v této ukázce, je prostý, hovorový, mnohem bližší současnému čtenáři a současnému jazyku než jazyku doby, do které je děj *Dějin světla* zasazen.

3.1.3. Druh řeči

Vyprávění využívá druhou gramatickou osobu, tzv. du-formu vyprávění. Du-forma je spojována především s větším rysem adresnosti. Adresátem v rámci vyprávění *Dějin světla* však není čtenář, jak by se díky užití du-formy mohlo na první pohled zdát, ale hlavní postava románu, sám František Drtikol, viz níže.

Ve vyprávění se prakticky neobjevuje přímá řeč v uvozovkách. Jedinou přímou řeč, signalizovanou uvozovkami, nacházíme v citovaném úryvku z knihy Julese Verna „*Dvacet tisíc mil pod mořem*“, kterou malý František předčítá své rodině. Veškerá přímá řeč *Dějin světla* není graficky jako přímá řeč odlišená. Souvisí to se specifickou rozdílností *Dějin světla* mezi časem příběhu a časem vyprávění, kdy vypravěč oslovuje sám sebe, jako postavu, z bodu na časové ose kdesi v budoucnosti,

zpět do bodu na časové ose kdesi v minulosti a ve vyprávění pak tento bod v minulosti je realizován jako narativní přítomnost.

Veškerá řeč, ať již ve vyprávění pronesená, myšlená nebo psaná, graficky splývá.

Graficky odlišený je dialog (ukázka viz výše), v Dějinách světla se několikrát objevuje klasická podoba dialogu, respektive grafického zapsání dialogu, která je typická pro drama. Tento specifický styl zápisu dialogu se objevuje především v momentě, kdy se v jednom prostoru sejde větší množství postav a všechny se zapojují do promluvy, tedy na určitý čas přebírají roli mluvčího. Čtenáři je tak usnadněna orientace v dialogu postav.

Ve vyprávění je i několik dlouhých monologů, ať už realizovaných řečí pronesenou – přednášky na mnichovské univerzitě, Martinovo vyprávění příběhu jeho děda – nebo vnitřní monology, které jsou realizovány úvahovým slohovým postupem.

Veškerá řeč, jak se ukazuje v závěru románu, je vlastně rámcována jedním velkým vnitřním monologem, který vede František Drtikol sám k sobě, viz níže.

V souvislosti s druhem řeči věnujme, alespoň okrajově, pozornost jazyku Dějin světla. Jan Němec ve svém románu nezapře, že vstoupil do české literatury původně jako básník. Jazyk Dějin světla je opravdu bohatý, košatý, plný přirovnání, metafor a básnických figur. Němec dokazuje, že má obrovský cit pro jazykovou hru, pro ozvláštnění textu. Románu nejsou cizí jak poetismy, tak vulgarismy jazyka ulice, tak odborné umělecké termíny. Kromě překvapivých metafor využívá třeba i latinských úsloví.

„Během pozdního odpoledne jsou z losovacího osudí země taženi další mrtví. Lidé se kolem nich shluknou jako kovové piliny kolem zmagnetizované tyče. Nic není tak přitažlivé jako smrt, skutečné to mysterium tremendum et fascinans , a ani ty si tu podívanou nenecháš ujít.“¹⁵

Jazyková hravost a vynalézavost tu ostře kontrastuje s tragickou událostí, trochu ji zlehčuje až ironizuje. Ironie je však v románu použita i mnohem výrazněji a čitelněji, v některých pasážích se dokonce mění v ostrý sarkasmus.

„Dvacátého osmého října 1918 se Pražané mylně domnívají, že mocnářství kapitulovalo. Vydají se manifestovat na Václavské náměstí, přes Příkopy a Celetnou dojdou na Velké náměstí a Sirkovou ulicí zase zpět. Po cestě zahlédnou poslance říšské rady, agrárníka a katolického kněze Isidora Zahradníka, a protože žádný významnější představitel národa není v dohledu, dav jej nabere na ramena a provolává slávu, Dlouho ho ovšem nenesou, je při těle, raději ho zas dají dolů, na klopu mu připnou trikoloru a postrkují ho v čele průvodu, který se ubírá k soše svatého Václava. Tam Isidor Zahradník, natlačen davem až pod kopyta koně, pronese památná slova: Navždy lámeme pouta v nichž nás týrali věrolomní cizáctí a nemravní Habsburkové. Jsme svobodni...“

Nebojácné to věty, zvláště pro člověka, který jako Isidor Zahradník silně ráčkoval, muselo být týraní věrolomných a nemravných Habsburků hotovým rétorickým peklem.“¹⁶

¹⁵ NĚMEC, J. s. 26

¹⁶ NĚMEC, J. s. 287

3.2. Vypravěč

Vypravěč, mluvčí narativní výpovědi, zůstává v Němcově románu Dějiny světla skrytý až do poslední chvíle. Respektive identita vypravěče zůstává čtenáři takřka po celý příběh utajena. Čtenář během čtení může pociťovat určitou formu splynutí s postavou Františka Drtikola, který je v románu neustále oslovován jako „Ty.“ Tento způsob oslovování však může ve čtenáři evokovat mylný dojem, že oslovení je adresováno přímo čtenáři. Zvolený způsob vyprávění tedy klade na čtenáře zvýšené nároky už du-formou vyprávění.

V případě Dějin světla není záměrem du-formy pomoci čtenáři splynout s postavou. Du-forma tady reprezentuje podobu jakéhosi vnitřního rozjímaní Františka Drtikola s Františkem Drtikolem. V duchu své pozdější mystické a budhistické orientace se František Drtikol obrací k sobě samému v různých fázích svého života, oslovuje se. Petr A. Bílek to ve své recenzi uveřejněné v časopisu Respekt pojmenuje výstižným spojením: „*Oslovováním formou "ty" se tu vyjadřuje, že si uvědomujeme přítomnost druhé osoby, někoho, kdo je zde, ale je někým jiným než já. Čili celý román je vlastně sérií verbálních portrétů Františka Drtikola.*“¹⁷ František, jakoby verbálně fotografoval sám sebe v jednotlivých epizodách svého životního příběhu.

Nechme ještě promluvit na téma použité gramatické osoby a formy vyprávění autora románu, Jana Němce. Proč zvolil neobvyklou a v literatuře zdaleka nejméně frekventovanou du-formu? Proč příběh Františka Drtikola nevyprávěl ich-formou nebo er-formou? „...*Poté bylo zásadní najít klíč k tomu, jak vůbec vyprávět takový osud. Nechci unavovat technickými věcmi, ale dlouho jsem se například rozhodoval, zda psát*

¹⁷ BÍLEK, P.A. Drtikolovo zmrtvýchvstání. - In: Respekt. -- ISSN 0862-6545.-- Roč. 25, 2014, č. 4, 20. 1., s. 61

*v er formě, nebo ich formě. Zkusil jsem obojí, er forma mi přišla odtažitá, při použití ich formy jsem zas měl svrbění, že překračuji hranici: nejsem František Drtikol a nemám zájem to simulovat. Teprve pak jsem přišel na způsob, jenž přesně obráží situaci autora, který se rozhodl psát o někom jiném. Je to tzv. du forma. To znamená, že Drtikola oslovuji. Celá ta kniha je vlastně dialog mezi autorem a postavou, s tím ovšem, že autor ani jednou nepromluví sám za sebe. Autor v knize nemá jiné já, než je ty, to je důležité, a vlastně se nakonec ukáže, že tím oslovujícím není autor.*¹⁸

Ani sám Němec nám však identitu svého vypravěče zcela neodhaluje. Výše bylo nastíněno, že vypravěčem je sám František Drtikol, toto tvrzení ale dosud nebylo podloženo řádným důkazem. Identita vypravěče se čtenáři odhaluje až v poslední epizodě VI. části románu během závěrečného dialogu. Ačkoliv se jedná o dialog, vystupuje v něm pouze jedna jediná postava.

„Dýcháš a usebíráš se. Závoje vlají ve větru, rozhrnují se před tebou jeden za druhým. Světla přibývá, jako když se v kameře otevírá clona, zdá se ti dokonce, že slyšíš ta tichá cvaknutí, jak se štěrbinu v tvém středu rozšiřuje. Netrvá dlouho a pružná mysl dospěje až k svému obvodu, ten stav blažené plnosti už dobře znáš. A pak to ještě jednou lupne a vědomí se pěnivě přehrne přes okraje.

Kdo jsi? šeptáš.

Kdo se ptá koho?

Já tebe.

Nebo naopak?

¹⁸ <http://www.czechlit.cz/cz/at-uz-ten-roman-bude-prijat-jakkoli-stravil-jsem-jeho-psanim-vzacny-rok/>

Nerozumím.

Chceš něco vidět?

Co to je?

Kniha světa, pochopitelně.

Kniha světa?

Jen otevři a zalistuj.

Ale kdo prožije pravá stigmata, říká Weinfurter důrazně, musí vědět, že Krustu největší bolest způsobilo břevno kříže, které mu rozedřelo bok, když ho vlácel na Golgotu. A pak mu ho ještě propíchlí kopím. Jenže lidé o stigmatěch lžou sami sobě, zvláště co jsem ve své knize napsal, že jsou důležitým znamením na cestě. – Ale to je...

Jistě, je tu všechno, co jsi zažil.

Všechno? – Steinheil si prohrábne vlasy. Haha, ukážu vám, jak anglický mnich Roger Bacon vyrobil duhu. Na chvíli se vzdálí, a když se vrátí, má tváře jako křeček. Postaví se souběžně s oknem a ke všeobecnému pozdvižení vyprskne vodní tříšť.

Co tomu říkáš?

Podívám se ještě na začátek. – Den předtím, než se to stane, sedíš u stolu v hornické chalupě na kraji Příbrami. – Čekal jsem, že se dozvím něco o svém narození...

To se asi někde vytratilo.

Takže tu není úplně všechno.

Chceš si stěžovat?

Smím zalistovat i dopředu?

Jistě, budoucnost je dávno daná.

Z korun zahradního města se zvedají trylky ptáků pod ovocnými stromy nosí lidé v plavkách těžké konve s vodou a zalévají záhony. Sousedovy děti stříkají hadicí vysoko do vzduchu, přes spršku se pne drobná duha.

Dobře, ale pořád jsi mi neřekl, kdo jsi.

Bylo řečeno: Kdo se ptá koho?

Nerozumím.

Tak odpověz.

Ptám se já tebe.

Nebo naopak? Kdo jsi?

Takhle se nikam nedostaneme.

Ty jsem.

Já jsi.

Sám jsi to řekl.

Co to je za časování? Já jsi, ty jsem... a on a ona a ono jsme?

Výborně!

Celou dobu mě oslovuješ a zároveň se skrýváš...

Protože na tomto světě nemám žádné jiné já, než je ty.

...

Po nějakém čase se opět tážeš: Pořád jsi tu?

Jistě, jsi.

A nemáš na tomto světě jiné já než ty?

*Ne, nemáš. Jinak by přece tento svět ani nemusel být.*¹⁹

Dialog probíhá zdánlivě mezi autorem a protagonistou románu. Dějiny světla jsou pro literární postavu Františka Drtikola knihou světa, obsahující jeho minulost, přítomnost i budoucnost. Neobsahuje však všechno, ze své podstaty nemůže kniha obsahovat to, co v ní není napsáno, proto se literární postava Františka Drtikola nemůže dozvědět nic o svém narození, neboť o něm nic v románu napsáno nebylo.

Na klíčovou otázku: „Kdo jsi?“ Odpovídá vypravěč: „Ty jsem.“ Konečně tak odhaluje, že vypravěčem je František Drtikol neustále rozjímající se svým vlastním nitrem. Je to doslova koperníkovský obrat ve vyprávění celého románu, vyprávění neustále dobíhá časový bod na pomyslné ose, z kterého je vyprávění realizováno. Pohled vypravěče je upřen do minulosti a přitom, jak píše ve své recenzi Petr A. Bílek: „...využívá efekt časového odstupů, líčí účastníky dějů, kteří ještě nemohou vědět, co znamená to, co se kolem nich děje, zatímco my už to víme.“²⁰ Figuru vypravěče v Dějinách světla pak Petr A. Bílek shrnuje takto: „Vypravěč oslovující Drtikola je tedy verbálním fotografem, zatímco Drtikol je předmětem těchto portrétů; faktická věrohodnost, o niž Němec pečlivě dbá, nám pak neustále zdůrazňuje, že jde o "fotografie", nikoli o malované portréty. A finále celé knihy, které onen nezvyklý způsob vypravování ve druhé osobě "osvětluje", vnese do hry ještě jednu vyzývavou otázku

¹⁹ NĚMEC, J. s. 450

²⁰ BÍLEK, P.A. Drtikolovo zmrtvýchvstání. - In: Respekt. -- ISSN 0862-6545.-- Roč. 25, 2014, č. 4, 20. 1., s. 61

portrétní fotografie: vyjadřuje výsledný snímek spíše toho, kdo je fotografován, anebo toho, kdo fotografoval? “²¹

Podobná otázka je ostatně tematizována také v samotném příběhu, když je František se svými spolužáky vyzván v mnichovské galerii, aby předstoupil před Rembrandtův obraz zmrtvýchvstalého Krista „*A až to uděláte, zkuste se rozhodnout, zda stojíte spíš před Rembrandtem, nebo spíš před Kristem. Nebo sám před sebou.*“²² Je tu naznačen vztah díla, autora díla a recipienta díla. Tento trojúhelník vztahů lze přenést i na literární umění. Vypráví román Dějiny světla spíše o fotografu Františku Drtikolovi nebo spíše o Janu Němcovi, který je tvůrcem celého vyprávění včetně Františka Drtikola jako literární postavy, anebo jde spíše o čtenáře, který vyprávění čte, konstruuje z něj příběh a obě složky – jak vyprávění, tak příběh – vnímá zcela jedinečně, jako žádný jiný čtenář.

Využití du-formy vyprávění a protagonisty románu jako skrytého, tajemného vypravěče byl velice pozoruhodný narativní krok. Těžko dešifrovatelný, autor totiž svého vypravěče místy nechává zcela upustit od tvoření dojmu alternativní fikční reality a explicitně přiznává čtenáři, že teď čte knihu, a že příběh v oné knize je předem dávno daný.

„Těsně před usnutím si ještě vzpomeneš na tatínka, jak vždy říkal, že řádky v knize světa jsou prázdné na stránkách, které jsme dosud nečetli. Ale je to tak? V jedné z příštích kapitol přijede do tvého ateliéru bengálský básník Rabíndranáth Thákur. Ty o

²¹ BÍLEK, P.A. Drtikolovo zmrtvýchvstání. - In: Respekt. -- ISSN 0862-6545.-- Roč. 25, 2014, č. 4, 20. 1., s. 61

²² NĚMEC, J. s. 132

tom dosud nemáš poněti, ale on už tam vlastně je, opravdu, stačí jen přelistovat, přesvědčit se o tom může každý kromě tebe.“

Styl du-formy však není formou vyprávění celého románu. Du-forma se v románu striktně váže pouze k postavě Františka Drtikola. Scény, ve kterých František nevystupuje, jsou vypravovány tradičnější er-formou. Jde již o několikrát zmiňovanou úvodní epizodu I. části, vyjížďku Františka Drtikola staršího na koni.

„Ted' nemáš krám, Drtikole, říká mu slunce, ted' jsi král.

Koně si pochopitelně musel půjčit, na rozdíl od vlčáka Puntí, který se spokojeně motá kole s čenichem u země. Do krámu kvůli tomu objednává čokoládové bonbóny plněné likérem a ty pak doručuje do bývalého šlechtického sídla Na Hrádku, kde mu za ně na odpoledne půjčí postaršího grošáka. V mládí stráveném na Dobříši, kde jeho otec dělal zvěrolékaře, rajtoval na koni častěji, a tak nyní na svých občasných vyjížďkách okolo Příbrami cválá rovněž do bezstarostné minulosti. Trápí ho, že Ema je pomalu na vdávání, ale bez vážné známosti, a jeho jediný syn nosí ze školy čtyřky a pětky, takže ve vyšším gymnáziu bude těžko pokračovat a dost možná ho vyloučí ještě z toho reálného.“

Signál du-formy sice přichází hned na začátku ukázky, záhy se však ukazuje, že to je až básnický obraz stylizovaný jako výpověď jednoho z lyrických objektů fikčního světa adresovaný Františku Drtikolovi staršímu.

Vypravěč, který je přítomen v této ukázce, disponuje veškerými informacemi o životě Františka Drtikola staršího, představuje čtenáři minulost této postavy i její současné, čistě osobní problémy, které se Drtikolovi honí hlavou. Nejbližší typ vypravěče, o kterém lze v této ukázce uvažovat, je reflektor, tedy oko kamery, který

v tomto případě zachycuje nejenom přítomné okamžiky ale také minulost a hypotetickou budoucnost.

Stejný typ vypravěče – Reflektor – je využit v první epizodě IV. části, kdy vyprávění sleduje Ervínu Kupferovou a Emanuela Siblíka během jejich přednášky a vystoupení v ústavu pro duševně choré.

Některé postavy dostávají tolik prostoru, že dokáží vylíčit takřka svébytný samostatný příběh. Příkladem je výše zmiňovaná postava Martina Oppenheimera.

„Martin by zjevně vyprávěl rád, a tak přitakáš. Stejně před sebou máte dlouhou cestu. Pohodlně se uvelebiš a on začne: Albert měl od mládí jeden jediný sen: cestovat. Vzal si babičku Julii, zplodil s ní v nejkratším možném čase tři děti – pomohl si dvojčaty, bohužel to byly holčičky –, ale hned jak se narodil první kluk, zvedl kotvu. To bylo někdy na přelomu padesátých a šedesátých let. Albert byl vždycky podnikavec a pochopil, že Evropa hladoví po exotice všeho druhu, ale zároveň je moc líná na to, aby zvedla zadek. Přesně na to Albert spoléhal, když uzavřel několik předběžných dohod s nakladateli, sbalil své saky paky a vydal se na východ. Poslal několik stručných lístků z Palestiny, kde exponoval Mrtvé moře, ale vypadá to, že se ve svaté zemi nezdržel víc jak rok. Rudé moře se před ním asi rozestoupilo jako před Mojžíšem, protože další zprávu o sobě podal z Káhiry. Byl jeden z prvních, kdo fotografoval Cheopsovu pyramidu nebo Horův chrám, několik těch snímků dokonce máme doma. Albert na nich poprvé slušně vydělal.“²³

Martinovo vyprávění se vyznačuje sumarizací, vysokou mírou expresivity, krátkou a dynamickou syntaxí a především nespolehlivostí, jak se po odvyprávění

²³ NĚMEC, J. s. 138

Martinova příběhu dovidáme, celý příběh svého děda Alberta si kompletně vymyslel, aby jím později zaujal mecenášku mnichovských umělců Fanny zu Reventlow.

3.3. Čas

Kategorii času lze rozdělit podobně jakou celou narativní analýzu, tedy na čas příběhu a na čas vyprávění.

3.3.1. Čas příběhu

Celý příběh je podáván jako narativní přítomnost. Vyprávění využívá gramatický přítomný čas. Čas, do kterého je přítom příběh a jeho jednotlivé události zasazeny, je čas historické minulosti. Příběh začíná 30. května roku 1892, můžeme to vypočítat z údajů z textu nebo dohledat v naší historické minulosti, z které čas příběhu věrně čerpá.

Tímto stylem lze sledovat vývoj příběhu a vývoj věku postav na časové ose pomocí událostí, jež se staly v naší historii a jež román pochopitelně popisuje i ve svém fikčním světě a fikčním čase. Nejvýznamnější z těchto událostí je událost 1. světové války, a pak především důležité události v soukromém životě Františka Drtikola, jako jeho svatba s Ervinou Kupferovou, rozvod, různá stěhování.

V příběhu se postupně objevují i implicitní časové údaje, které čtenáři pomáhají orientovat se kde se čas příběhu nachází ve vztahu k naší reálné minulosti. Takovým okamžikem v příběhu je například bujará silvestrovská oslava roku 1900 nebo jedna

epizoda V. části začínají větou: „*Na konci jednoho pracovního dne v listopadu 1925 za tebou Rossler s Gertou přijdou, zda byste si mohli promluvit.*“²⁴

Ze získaných informací z textu a jejich deduktivním doplněním dle informací z naší reálné historické minulosti můžeme relativně přesně určit čas jednotlivých částí příběhu, tedy časové rozmezí v jakém se tyto části odehrávají.

Prolog – přesný čas prologu rekonstruujeme podle časových údajů: „*Den předtím, než se to stane...*“²⁵ „*Tady je, že zemřel jedenatřicátého května 1892. To byl ten outerek minulý týden.*“²⁶ „*V neděli se na Svaté Hoře koná velká zádušní mše...*“²⁷ Z těchto údajů lze vyčíst, že prolog začíná v pondělí třicátého května – je to den předtím, než se stane ona důlní katastrofa. A končí další týden v neděli zádušní mší, události prologu se tedy odehrávají během třinácti dnů.

I. část – hned v první větě I. části získáváme relativně přesný časový údaj: „*Je polovina října roku 1897, neděle odpoledne.*“²⁸ Konec I. části žádný konkrétní časový údaj neobsahuje, událost přijímací zkoušky na studia v Mnichově můžeme doplnit dle skutečné historie – období před letními prázdninami roku 1901. I. část příběhu popisuje čtyři roky Františkova života

II. část – je časově ohraničena dobou Františkových studií v Mnichově, roky 1901 až 1903. Úvodní přednáška, první věta II. části, na okamžik posouvá čas do

²⁴ NĚMEC, J. s. 385

²⁵ Tamtéž. s. 13

²⁶ Tamtéž. s. 46

²⁷ Tamtéž. s. 46

²⁸ Tamtéž. s. 53

mnohem vzdálenější minulosti: „*Před sta miliony let umožnily chemické vlastnosti světla vznik na této planetě.*“²⁹

III. část – úvodní věta III. části obsahuje časový údaj o věku Františka Drtikola: „*Domníval ses, že ve svých jednadvaceti letech už umíš stát, pozdravit i chodit...*“³⁰ Dle životopisných údajů reálného Františka Drtikola můžeme vypočítat, že se jedná o rok 1904. III. část končí Františkovým odjezdem do první světové války, ačkoliv zde není uveden letopočet, můžeme jen z pouhého obsahu naší kulturní encyklopedie odvodit letopočet začátku první světové války – 1914. III. část na časové ose zabírá celých deset let.

Intermezzo – intermezzo poskytuje nejpřesnější časové údaje. Každý záznam je uvozen datem, kdy jej František napsal. První záznam pochází z 12.8.1914 poslední byl napsán 21.8. 1918.³¹ Čas odpovídá době trvání první světové války.

IV. část – začíná Františkovým příjezdem z první světové války, tedy rokem 1918 a končí jeho svatbou s Ervínou Kupfelovou, tato událost nese v textu informaci s přesným datem: „*Je devatenáctého června 1920, ani ne dva roky poté, co ses vrátil z války.*“³² IV. část tedy na časové ose zabírá necelé dva roky.

V. část – začátek V. části není přesně konkretizován. Erva se vrací z vyšetření a je v sedmém měsíci těhotenství. Vyprávění však nejprve zmiňuje ještě událost, kdy Erva své těhotenství Františkovi poprvé prozradila. Ze životopisu skutečného Františka Drtikola můžeme dedukovat jako začátek V. části zimu roku 1920. Konec V. části je pak v den, kdy Františku Drtikolovi umírá otec. V textu není přesný časový údaj ale

²⁹ NĚMEC, J. s. 111

³⁰ Tamtéž. s. 169

³¹ Údaje vychází z 2. vydání románu Dějiny světla.

³² Tamtéž. s. 329

opět na základě skutečné historie můžeme určit jako rok této události rok 1926. V. část zabírá na časové ose šest let.

VI. část – první dvě epizody VI. části žádné označení na časové ose neobsahují. Teprve třetí epizoda začíná implicitní časovou informací: „*V listopadu roku 1926 se opět octneš před soudem.*“³³ Z chronologického uspořádání románu můžeme pouze vyvozovat, že předchozí dvě epizody VI. části se odehrávají před listopadem 1926. Konec VI. části není implicitně označen datem, jde však o den, respektive předvečer dne, kdy se František Drtikol stěhuje na Spořilov. „*Dnes tu na zemi naposledy přespíš, zítra odjedeš tramvají bydlet na Spořilov.*“³⁴ Opět, dle skutečného životopisu k této události dochází roku 1935. VI. část zabírá na časové ose devět let.

Epilog – epilog je oproti předchozím částem z hlediska přesného časové určení poněkud záhadou. Události epilogu probíhají v čase jakéhosi idylického stáří Františka Drtikola. Neznáme však přesný rok ani přesný dobový kontext, klidně by tato idylická spořilovská scéna mohla probíhat v čase politických procesů 50.let. Jediný historický časový bod, který se v textu epilogu objevuje je: „*Do Komunistické strany Československa jsi společně s Jarkou vstoupil hned po osvobození, 1.6.1945.*“³⁵ K tomuto bodu však vyprávění referuje jako k minulosti, něco, co se již stalo, ale nevíme přesně kdy. Pro bližší určení času Epilogu ještě může sloužit vypravěčova informace: „*...před nějakými pětadvaceti lety byl celý Spořilov postaven rychlostí jednoho domku za tři čtvrtě dne...*“³⁶ Jistotou je, že to nemůže být po roce 1959 neboť

³³ NĚMEC, J. s. 405

³⁴ Tamtéž. s. 449

³⁵ Tamtéž. s. 459.

³⁶ Tamtéž. s. 459

v tomto roce umírá Drtikolova druhá manželka Jarmila, která v epilogu jako postava vystupuje.

3.3.2. Čas vyprávění

Čas vyprávění označuje rozsah narativního textu. Spíše než o kategorii časovou jde o kategorii prostorovou, do podkapitoly „prostor“ jsme toto hledisko také zahrnuli, viz výše.

Jak s časem příběhu, tak s časem vyprávění pracují tři časové aspekty, které pro analýzu času literárního díla navrhl Gérard Genette, jde o posloupnost, trvání a frekvenci.³⁷

Posloupnost

Z hlediska posloupnosti jsou události v příběhu Dějin světla řazeny postupně, dle toho, jak se udály na časové ose. Do minulosti se vyprávění vrací hlavně po narativních pauzách, aby byl dovysvětlen příběh a zachována kontinuita. Popřípadě se projeví pohled zpět při vzpomínání některé postavy. Nelze však Dějinám světla přiřknout nějaký s typů achronie, at' už prolepsy nebo analepsy. Dějiny světla, jak již bylo popsáno v analýze příběhu, jsou románem vyprávěným chronologicky od dřívějších událostí k postupně stále pozdějším událostem, vyprávění zachovává pořadí událostí, jak se na pomyslné časové ose nebo na ose příběhu udály.

Trvání

Kategorie trvání je částečně analyzována v podkapitole: „tempo vyprávění.“ Dějiny světla jsou v tomto ohledu románem velice pestrým. Střídají se shrnutí – tedy

³⁷ Převzato podle KUBÍČEK, T., HRABAL, J. A BÍLEK, P. A., 2013.

pasáže, kdy čas příběhu je delší než čas vyprávění, scény – pasáže, kdy čas příběhu je roven času vyprávění i protažení – pasáže, kdy čas příběhu je kratší než čas vyprávění.

Jednotlivé části příběhu Dějin světla lze aspoň zhruba porovnat, když srovnáme naše zjištění z podkapitoly „prostor“ se zjištěním z podkapitoly „čas příběhu.“ Můžeme zde porovnat, jaký textový rozsah odpovídá časovému rozsahu příběhu v makrostruktuře románu, tedy na úrovni jednotlivých částí I.-VI. části, na nižších úrovních mikrostruktury románu z našich údajů neodvodíme pochopitelně nic, takto podrobná analýza času by však přesahovala téma této bakalářské práce.

Frekvence

Dle vymezení frekvence Gerardem Genettem bychom typ frekvence v Dějinách světla mohli označit jako singulativní, jedenkrát je vyprávěno to, co se v příběhu stalo jednou. Jde vůbec o nejobvyklejší formu vyprávění.

3.4. Fokalizace

Jestliže Vypravěč označuje mluvčího narativní výpovědi, tak pojem fokalizace (v některých pojetí též fokalizátor) označuje toho, kdo vnímá. Ten, kdo vnímá narativní výpověď může být zároveň i tím, kdo tuto výpověď produkuje. Jinými slovy, vypravěč a fokalizátor může být jedna a ta samá postava příběhu.³⁸

Vypravěčem v Dějinách světla je již metody budhistických cvičení praktikující František Drtikol, který rozjímá se svým nitrem v různých fázích svého života. Mladší verze Františka vypravěče je pak tím, kdo vnímá fikční svět kolem sebe. Vnímání však

³⁸ Převzato podle KUBÍČEK, T., HRABAL, J. A BÍLEK, P. A., 2013.

není omezeno jen postavou Františka. Vypravěč díky své pozici na časové ose kdesi v budoucnosti zná informace z minulosti, které postava Františka v příběhu vystupující, ještě znát nemůže, kdežto vypravěč František je již zná.

Podržíme-li se typologie fokalizace, jak ji vymezil Gerard Genette, balancuje fokalizace v Dějinách světla na hranici mezi interní fokalizací fixní – události příběhu jsou prezentovány z pohledu stále stejné postavy a nulovou fokalizací, kdy jsou události příběhu prezentovány bez omezení, jsou vyprávěny tzv. vševědoucím vypravěčem.

V našem případě však nelze mluvit úplně o vševědoucím vypravěči. Vypravěčem je František Drtikol, což značně omezuje informace našeho vypravěče na to, co může vědět František Drtikol, jelikož ale vypravěč vypráví životní příběh Františka Drtikola, tedy životní příběh sebe sama a popisuje události a dobové kontexty, jimiž František Drtikol během života prošel, disponuje vypravěč v ohledu vlastního života určitou vševědoucností. Právě tento rys vševědoucnosti místy přesáhne fokalizaci postavy Františka Drtikola.

Stejně jako vypravěč i fokalizace se proměňuje v první epizodě I. části a v první epizodě IV. části příběhu. V těchto epizodách jde dle typologie Gerarda Genetta znovu o interní fokalizaci fixní ale v I. části je tím kdo vnímá František Drtikol starší a ve IV. části jsou fokalizátory Ervína Kupferová a Emanuel Siblík.

3.5. Intermezzo³⁹

³⁹ Analýza intermezza vychází z 2. vydání Dějin světla. Oproti 1. vydání Dějin světla došlo v této části knihy k výrazné změně v důsledku autorových úprav podoby textu.

Zvláštní kapitolu ve vyprávění jsme se rozhodli věnovat intermezzu Dějin světla. Doposud jsme jedinou zmínku v rámci kapitoly „vyprávění,“ věnovali intermezzu v podkapitole „čas příběhu.“ Domníváme se, že intermezzo Dějin světla je v kontextu zbylých částí knihy částí natolik specifickou, že si tuto speciální pozornost zaslouží.

Celé intermezzo je kompletně tvořeno autentickými dopisy a deníkovými zápisy, které v době první světové války napsal skutečný František Drtikol. Tyto reálné dopisy a deníkové zápisy Jan Němec zakomponoval do svého románu a vytvořil efekt schopný ve čtenáři evokovat dojem, že autorem těchto dopisů je Němcův literární František Drtikol. Současně mají silný autentifikační význam.

Drtikol své texty píše pro svou tehdejší dívku, Elišku Jánskou, a také pro sebe: „*Vždyť já ani nevím, komu tohle píši – zda Tobě, nebo jen pro sebe.*“⁴⁰ Eliška na Františkovy texty posílá své odpovědi. Jejich přesné znění však není ve vyprávění odhaleno. Sledujeme tento historický dopisový dialog pouze z pohledu Františka a pouze texty jeho dopisů a texty jeho odpovědí na dopisy a odpovědi Elišky. Obsahy Eliščiných textů vyprávění odhaluje pouze pomocí Františkových komentářů k nim v navazujících dopisech, nebo Františkovou přímou citací některých částí Eliščiných dopisů: „*Dnes jsi tomu tedy nasadila korunu: „...musíte toho ještě mnoho o životě pochopit, než s Vámi nějaká žena bude moci být štastná...*“⁴¹ Díky podobě vyprávění tedy získává tato dialogická korespondence spíše podobu Františkova monologu.

K určitému rozpolcení a napětí nitra Františka Drtikola referují jeho dopisy i na rovině tematické. Jeho dopisy obsahují především Františkovy úvahy, opakovaná vyznání lásky, drobné příběhy z války, které slyšel i drobné příhody a záznamy

⁴⁰ NĚMEC, J. s. 245

⁴¹ Tamtéž. s. 261

rozhovorů, kterých byl František svědkem v Benešově. Texty jsou ale především plné Františkova blouznění po milované dívce Elišce, kterou musel zanechat v Praze.

Kompozičně je intermezzo rozděleno do jednotlivých dopisů a deníkových zápisů, které jsou přesně datovány a jsou řazeny chronologicky, jak je František psal. Kromě tohoto kompozičního řazení můžeme rozeznat ještě jedno, a sice rozdělení Intermezza na dvě části na texty z roku 1914 a texty z roku 1918. Čtyřleté odmlčení je dáno rozkolem mezi Františkem a Eliškou, který způsobí Eliščin naivní a odmítavý lístek Františkovi a jeho následná impulzivní reakce.

Usmíření umožní jiný Eliščin lístek poslaný po čtyřleté pauze Františkovi. František si jej nesprávně interpretuje a oživí v sobě naději na získání Eliščiny přízně. Rozhodne se, že za Eliškou odjede zpět do Prahy (válka se již chýlí ke konci), přestože je od tohoto plánu samotnou Eliškou zrazován. Tento moment Františkova návratu do Prahy ukončuje intermezzo, jak na rovině příběhu – tedy intermezzo ohraničené válečnými lety. Tak z hlediska vyprávění, kdy se román formálně vrací k du-formě.

4. Závěr

Předchozí kapitoly této bakalářské práce se zaměřily na jednotlivé kategorie narativní analýzy románu Jana Němce, a to na příběh, klíčové události, postavy, prostor, vyprávění, vypravěče, čas a fokalizaci.

V analýze příběhu jsme analyzovali, příběh, události, postavy a prostor.

Dějiny světla jsou rozděleny do prologu, epilogu, intermezza a šesti částí. Příběh začíná již v prologu od události důlní hornické katastrofy a chronologicky a kauzálně postupuje až k odchodu Františka Drtikola do ústraní na Spořilov.

Příběh je historický a biografický, je tvořen jednou dějovou linií a mnoha zápletkami. Příběh nemá jednu vrcholnou zápletku ani jedno vrcholné rozuzlení.

Klíčovými událostmi příběhu jsou události spojené se sociální mobilitou Františka Drtikola a události významné pro soukromý život Františka Drtikola.

Hlavní postavou příběhu je fotograf František Drtikol. František Drtikol je postavou kladnou, a vývojovou. Všechny ostatní postavy jsou vedlejší. Žádná z postav není postavou ryze zápornou. Trojice postav Dějin světla existuje na hranici reálného a nereálného, jsou to tyto postavy: Augustin Žlutický, těhotná stařena a dívka Sofie. Další stejnorodou skupinu postav tvoří čtveřice Františkových lásek: Eva, Eleonora, Eliška a Erva.

Prostor příběhu je rozmanitý, zahrnuje makroprostory velkoměsta (Praha, Mnichov), maloměsta (Příbram), otevřený prostor Františkovy pouti na Svatou Horu a spoustu přidružených mikroprostorů.

Z hlediska stránkového rozsahu textu se příběh odehrává celkem na prostoru čtyři sta jedenácti stran. Nejvíce prostoru zabírá IV. část knihy – sedmdesát stran, a nejméně prostoru zabírá epilog – čtyři strany.

V analýze vyprávění jsme analyzovali vyprávění, vypravěče, čas, fokalizaci a samostatnou podkapitulu jsme věnovali analýze intermezza.

Vyprávění příběhu je realizováno skrze druhou gramatickou osobu, du-formou. Vyprávění respektuje chronologii příběhu. O událostech je tedy vyprávěno tak, jak se děly za sebou dle pravidel chronologie. Z hlediska tempa vyprávění obsahuje vyprávění Dějin světla jak prvky retardace, tak prvky akcelerace. Ve vyprávění se graficky stírá hranice mezi řečí pronesenou a řečí myšlenou. Vyprávění je rámcováno jako jeden velký vnitřní monolog. Jazyk románu je bohatý, plný překvapivých metafor.

Vypravěčem příběhu je František Drtikol praktikující buddhistická cvičení a rozmlouvající s vlastní nitrem. Vypravěč z bodu v budoucnosti vypráví o událostech z minulosti, které jsou ve vyprávění prezentovány jako narativní přítomnost.

Čas příběhu je časem historickým a referuje ke skutečným historickým událostem, jejichž čas na časové ose respektuje. Příběh začíná v prologu 30. května roku 1892 a končí v epilogu blíže nekonkretizovaným datem po roce 1945.

Fokalizátorem příběhu je František Drtikol jako literární postava.

Intermezzo je zároveň intermezzem příběhu, je ohraničené dobou trvání první světové války, což je doba, na kterou se František Drtikol, jako tvůrce, odmlčí, a zároveň je to intermezzo vyprávění. Vyprávění intermezza je realizováno skrze autentické dopisy a deníkové zápisy podepsané skutečným Františkem Drtikolem a adresované skutečné Elišce Jánské.

6. Seznam použitých pramenů a literatury

6.1. Primární literatura

NĚMEC, J. *Dějiny světla*. Vyd. 2. Brno : Host, 2014. ISBN 978-80-7491-486-7

6.2. Sekundární literatura

KUBÍČEK, T., HRABAL, J. a BÍLEK, P. A. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. Praha : Dauphin, 2013. ISBN 978-80-7272-592-2

PETERKA, J. *Teorie literatury pro učitele*. Dobříš : Petr Dvořák – tiskárna, 2007. ISBN 978-80-239-9284-7

FERYNA, J. *K čertu s první osobou*. - In: *Psí víno*. -- ISSN 1801-0202.-- Roč. 18, 2015, č. 71, 17. 4., s. 64-68

FIALOVÁ, A. *Biografický román - nový trend současné literatury?* - In: *Tvar*. -- ISSN 0862-657X.-- Roč. 26, 2015, č. 11, 14. 5., s. 10-11

BĚLÍČEK, J. *Dějiny z bezpečí : životopisný román Jana Němce*. - In: *A2*. -- ISSN 1803-6635.-- Roč. 10, 2014, č. 8, 9. 4., s. 4

BÍLEK, P.A. *Drtikolovo zmrtyýchvstání*. - In: *Respekt*. -- ISSN 0862-6545.-- Roč. 25, 2014, č. 4, 20. 1., s. 61

6.3. Internetové zdroje

<http://www.czechlit.cz/cz/at-uz-ten-roman-bude-prijat-jakkoli-stravil-jsem-jeho-psanim-vzacny-rok/>